Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite
Møte fredag den 2. november 1951 kl. 18.

Møtet ble åpnet av komiteens sekretær, *Strøm*, som uttalte: Såvel formannen som nestformannen i komiteen er fraværende, og jeg tillater meg derfor å starte dette møte med å foreslå at vi for dette møte og denne saks behandling velger Oscar Torp som setteformann. – Ingen bemerkning er kommet til det, og vi betrakter da Torp som valgt.

T o r p overtok formannsplassen.

Fraværende var: Finn Moe (forf.), Utheim (forf.), Kjøs (forf.), Watnebryn (forf.) – i hans sted møtte Jakob Pettersen, Gjesteby, Bratteli (forf.) – i hans sted møtte Selaas, Hegna (forf.) – i hans sted møtte Granli.

Av Regjeringens medlemmer møtte statsråd Hauge og statsråd Langhelle. Til stede var enn videre statssekretær Boyesen.

Statsråd Hauge: Dette møte holdes på initiativ av komiteens nå fraværende formann.

Formannen: Det er en enkelt sak som man har ønsket å få behandlet her i dag, og jeg gir ordet til den fungerende utenriksminister, statsråd Langhelle.

Statsråd Langhelle: Som opplyst av statsråd Hauge har komiteens fraværende formann bedt om at dette møte ble holdt for å få forelagt den siste note fra russerne. Denne siste noten er holdt i vel så kraftige ordelag som den forrige, men den inneholder ellers ikke noen nye momenter. Uttrykket «uvenlig handling overfor Sovjetsamveldet» blir gjentatt, og det heter ellers at Sovjetsamveldet insisterer på at tilintetgjørelsen av gravene straks skal opphøre. Det kan da synes noe påfallende at Sovjetsamveldet, som denne gang i enda sterkere vendinger enn sist har forlangt gravflyttingen innstillet straks, selv venter 3 uker med svaret på vår siste note hvor det samme kravet ble avvist.

Det har flere ganger vært fremholdt fra norsk side at transportene ville være avsluttet i løpet av oktober måned, og hvis russerne ville sette noe inn på å få stoppet dem, ville det være overmåte nærliggende at de hadde rykket ut igjen like etterat de hadde mottatt vår siste note.

Nå vil forsvarsministeren redegjøre nærmere for transportenes gjennomføring etter siste møte vi hadde i komiteen og for hva som nå gjenstår. Jeg vil bare først si noen få ord om Regjeringens behandling av den siste noten.

Når det gjelder svaret som vi skal gi, bør man gi uttrykk for et sterkt ønske om at den blandede russisk-norske kommisjon som var nevnt i noten, blir etablert, og at kommisjonen nå kommer i arbeid. Det vil vel også være naturlig at man understreker sterkt ønsket om at anlegget får en utformning som er tilfredsstillende for begge lands myndigheter. Videre må man kunne erklære seg villig til å unnlate å

gjennomføre planene for gravene i andre deler av landet inntil det er adgang til å få slike gjensidige forhandlinger hvis det er interesse fra russisk side for i det hele å få slike forhandlinger, og vi bør vel også uttale håpet om at vi på dette grunnlag kan få bragt disse ubehagelige uoverensstemmelser ut av verden.

Regjeringen har enda ikke laget noe utkast til svarnote, men Utenriksdepartementet har tenkt seg at vi foruten en forholdsvis kort svarnote, bør gi et memorandum i tillegg, som da gir forholdsvis utførlige opplysninger om de faktiske beklagelser som den siste noten inneholder, og gi et svar på dem. Ellers anså vi at vi i likhet med sist, tross den meget aggressive tone i den siste note, bør ta en forsonlig tone og ikke gjøre en eventuell tilnærming mellom de to lands myndigheter unødig vanskelig på noen måte.

Dette var i all korthet det som fra Utenriksdepartementet er tenkt gjort i saken.

Friis: Får jeg lov til å spørre om et punkt?

Formannen: Værsågod.

Friis: Det står en liten notis i Aftenposten hvor det heter at det står i en oversettelse «bør opphøre» og i en annen oversettelse «må opphøre». Jeg synes det fra norsk synspunkt må være en nokså viktig forskjell. Hvordan er den riktige oversettelsen?

Statsråd Langhelle: Det står «må opphøre.» Det er nest siste avsnitt i noten.

Friis: Foreligger den russiske tekst?

Statsråd Langhelle: Nei.

Hambro: Jeg vil gjerne spørre statsråd Langhelle, når han skisserer et så overordentlig velvillig svar, om de gravene som man ikke vil gjøre noe ved, er gravene i Syd-Norge, eller om de omfatter noen av de graver som er på eller ved militære anlegg og flyplasser.

Statsråd Langhelle: Det tror jeg statsråd Hauge vil ta med i sin redegjørelse.

Formannen: Vi kan kanskje få statsråd Hauges redegjørelse først og så ta de forskjellige spørsmål opp til diskusjon etterpå?

Statsråd Hauge: Sist vi hadde møte, forsto jeg det slik at det i virkeligheten var nesten bare ett punkt vi kunne diskutere slik som saken da lå an. Det var hvorvidt vi skulle fortsette etter planen i Nord-Norge eller ikke. Som komiteen vil erindre, foreslo jeg at vi skulle fortsette etter planen – vi skulle forme svaret slik at vi kunne gjøre det og faktisk skulle vi gjøre det – dog således at den videre

utvikling, også Sovjet-Samveldets eventuelle reaksjon, kunne få en viss innflytelse på gjennomføringen.

Når det gjelder situasjonen i Syd-Norge, oppfattet jeg det slik at alle her var enig om at man fra norsk side hadde gitt et imøtekommende var. Vi hadde ønsket velkommen denne kommisjon som skulle drøfte spørsmålet om en konsentrasjon og mere rasjonalisering av tingene i Syd-Norge. Jeg tror jeg nevnte her i komiteen at vi på dette punkt hadde gitt en konsesjon og at vi nok ville komme til å stå overfor endel vanskeligheter når vi nå kom til de oppgravinger og sammendraginger i Syd-Norge som måtte finne sted ut fra norsk sikkerhetspolitisk synspunkt.

Nå, svaret kom altså senere enn vi hadde ventet. Det var det jo i og for seg fra norsk side ingen grunn til å beklage seg over. Tvert i mot, det gav oss den tid vi trengte til faktisk å gjennomføre operasjonene i Nord-Norge i alt vesentlig etter planene. Jeg vil gjerne gi komiteen de faktiske informasjoner som foreligger på det punkt.

I går da noten kom, var situasjonen følgende: Det var allerede gravlagt på Tjøtta ca. 8 000 mann, med andre ord: den alt overveiende del av likene var allerede gravlagt på Tjøtta. Både første og annet fartøy som hadde vært rundt og hentet, var ferdig med sin lossing og likene var gravlagt. Man oppga fra Tjøtta at det hele var gått meget pent i Tjøtta, de likene som var identifisert, er plasert for seg, og de som skulle i fellesgrav, er kommet i fellesgrav. Det som sto tilbake i Nord-Norge, var følgende: Mo i Rana var ennå ikke oppgravet i går formiddag. Våre folk hadde på et tidligere tidspunkt drøftet oppgravingen der med de lokale myndigheter. Det var besluttet etter den konferansen å gjennomføre oppgravingen og flyttingen neste dag på samme måte som i Narvik.

Her skulle jeg kanskje – tilgi min mangel på disposisjon – fortelle litt om oppgravingen i Narvik og Beisfjord. Jeg nevnte sist at det var endel vanskeligheter på disse steder. Jeg siterer fra et telegram nordfra:

> «Den 29. oktober ble oppgravingen og transporten gjennomført i Narvik. Det var transport fra kirkegården under militær honnør, ordfører, rådmann, politimester, kirkeverge m.fl. Pressen var underrettet. Nordland Arbeiderblad var til stede, varslet av ordføreren… Offentlig flagging på halv stang og kirkeklokker. Likene ble lagt i kister. Operasjonen forløp uten uro av noen art, og det ble skrevet i avisene deroppe at de døde russiske krigsfanger ble ført fra byen. Avisene henviste til at Regjeringens beslutning var gjennomført og at det var skjedd i pene former. Det var oppfordret til flagging på halv stang, men den oppfordring ble ikke fulgt i Narvik.

I Beisfjord foregikk flyttingen den 31. oktober etter samme mønster med ordfører, sokneprest og lensmann. Den foregikk, skriver de deroppe, i en på alle måter verdig form. Våre folk sier at den opptreden Narvik formannskap har vist i denne sak, har vært meget gunstig.

På disse steder, som hadde vært noe vanskelige, var altså det hele gjennomført to dager før svarnoten kom, uten uro av noen art og i forståelse med de lokale myndigheter som – skjønner vi nok – i virkeligheten var glad over at det kunne bli gjort på den måten.

Så tilbake til Mo i Rana som gjenstår. Der hadde vi etter samme mønster søkt kontakt med de kommunale myndigheter. Det var besluttet i går at man skulle gjennomføre oppgravingen i dag på samme måte som det var gjort i Narvik. Det ble sagt at de lokale myndigheter deroppe var kjent med noten da dette foregikk, men at de var ivrige etter å gjennomføre denne flyttingen, på samme måte som i Narvik. De regnet med at det kanskje kunne bli en del smådemonstrasjoner, men ikke noe alvorlig. Ved 14-tiden i dag skulle det hele vært over, kistene ville være bragt til havnen og om bord i en liten båt. Offiserer som skulle forestå operasjonen, sendte i går et telegram til Forsvarsdepartementet om at han overensstemmende med sin generelle ordre ville gå frem på den måten med mindre han fikk kontrabeskjed. Jeg sier allerede her at jeg sa fra at det fra Forsvarsdepartementet ikke ville komme kontrabeskjed i betraktning av at saken var så langt fremskredet at det allerede var truffet beslutning om å gjennomføre den. Men det hele bygde på den forutsetning at det kunne gå på en rimelig måte. Det var i går.

I *Mosjøen*, like ved den militærleiren som er der, er det 300 graver. Der er oppgravingen nå i gang, og det er hensikten at likene der skal bringes til Mosjøen og fra Mosjøen ut til Tjøtta.

I *Lofoten og Vesterålen* er i disse dager et lite marinefartøy som heter «Ramsund» på siste oppsamlingstur. Der er gravene spredt. Det er noen få russere som er begravet ved befestningene. En regnet med å ha samlet disse lik og landsatt dem på Tjøtta søndag eller mandag.

Jeg ga beskjed om at Forsvarsdepartementet ikke ville gi noen kontraordre om Mosjøen hvor oppgravingen var startet, og ikke noen kontraordre for «Ramsund» som var på vei inn gjennom Vesterålen. Det ble da sagt – altså i går – at situasjonen var den at man regnet med at det hele ville være 100 % gjennomført i Nord-Norge mandag eller senest tirsdag. Allerede i går var altså 96 pst. av hele operasjonen faktisk gjennomført.

Jeg vil gjerne tilføye her at av disse stedene er det vel Mosjøen og Lofoten og Vesterålen som betyr mest fra sikkerhetspolitisk synspunkt. Det ville være nokså kjedelig etter mitt skjønn om man på befestninger eller i nærheten av befestningsanlegg som tilhører Narvik festning skal ha noen liggende, og likeledes ville det være uholdbart om man skulle ha noen liggende innpå Drevjenmoen. Mo i Rana derimot, synes jeg, spiller ikke en så stor rolle.

Det som nå er skjedd i dag, vil formentlig de aller fleste av komiteens medlemmer kjenne til. Det gikk ikke helt etter programmet. Vi fikk en telefonmelding i formiddag i Forsvarsdepartementet. Det som er skjedd er dette: Da oppgravingen skulle begynne, viste det seg at arbeidsformannen kom alene. De 11 mann han skulle ha med seg var blitt borte, de var blitt skremt vekk åpenbart. Gravingen kunne derfor ikke begynne. Kommunistene til gjengjeld hadde organisert seg ganske godt i løpet av natten og morgenen. Det var møtt frem 300 mennesker omtrent på kirkegården med norske flagg. Det var slått opp stensilerte plakater med protester, undertegnet av husmorlag, fredskomite m.v. Det ble truet med at hvis oppgravingen fortsatte, ville det føre til arbeidsnedleggelse ved Jernverket og ved jernbanen.

Det ble fra våre folk sagt at de mente at gravingen kunne gjennomføres mandag morgen. Arbeidsfolkene ville nok komme tilbake hvis de ble bedt om det og fikk en skikkelig beskyttelse. Våre folk deroppe hadde også nærmest tenkt seg at det *burde* gjøres, men de la ikke skjul på at det var vanskeligere enn de opprinnelig hadde tenkt. Den beskjed jeg ga, var at slik som det nå lå an, ville jeg anbefale at disse tingene ble stilt i bero inntil videre i Mo i Rana, og at man *ikke* foretok oppgravingen mandag morgen. Mitt standpunkt var at situasjonen var kommet så vidt meget på spissen lokalt at det ville være uklokt å presse igjennom oppgravingen på det nåværende tidspunkt. På den andre siden tror jeg nok det i og for seg ligger i dagen at når nå 8 940 lik er samlet på Tjøtta, vil det være nokså naturlig at man med tiden overfører resten dit. Men det spiller ikke så stor rolle *når* det blir gjort. Jeg har imidlertid avtale med vedkommende offiser at han skal ringe til meg i kveld kl. 8 for å få denne beskjed bekreftet eller forandret. Jeg vil gjerne understreke at komiteen vil kunne påvirke avgjørelsen. Det er anledning til å treffe en bestemmelse på grunnlag av diskusjonen her om hva man skal gjøre. For mitt vedkommende vil jeg nå tilrå at man lar det hele falle foreløpig i denne omgang for Mo i Rana. Det ligger i dagen at det kjedeligste ved dette ikke i og for seg er at de 60 mann blir liggende i Mo i Rana. Det kjedelige er at man innstiller oppgravingen på grunn av den motstand som kommunistene har vært i stand til å mobilisere der. Det er det kjedelige ved det. Men jeg tror ikke at det er klokt at man gjennomfører den oppgravingen under en meget sterk politibeskyttelse og kanskje foranlediger demonstrasjoner som får et visst omfang. Kommunistene er forholdsvis sterke i Mo i Rana. Når det gjelder Mosjøen derimot fortsetter vi den oppgravingen som var begynt. Der er det heller ikke etter det som er meldt oss noen vanskeligheter. På samme måte er det i Vesterålen.

Sådan ligger situasjonen an i Nord-Norge. Etter mitt skjønn er det ikke da annet å svare Sovjetsamveldet enn at den norske regjering har forholdt seg i samsvar med det syn som den ga uttrykk for i sin siste note, og at oppgravingene og flytningen av krigsofrene altså er fullført i det alt vesentlige. Jeg synes det kan være riktig også å fortelle at for eksempel i Narvik skjedde det i samarbeid med de lokale myndigheter, fordi protestene der på et tidligere tidspunkt har vært fremhevet av russerne selv.

Når det gjelder sakens realitet videre, vil det etter mitt skjønn ikke være mulig fra norsk side å akseptere at det i Syd-Norge overhodet ingen flytning skal skje. Det standpunkt anser jeg for å være aldeles utelukket både av sikkerhetspolitiske grunner og av rene suverenitetsgrunner. Vi kan ikke på norsk side la Sovjetsamveldet diktere helt ut vår holdning i denne sak. Men jeg er for mitt vedkommende fullt ut enig i at vi bør fremheve et ønske fra norsk side om å få den blandede kommisjon i gang med sikte på at de spørsmål som knytter seg til en samling og et rasjonelt vedlikehold av krigsgravene i Syd-Norge, kan bli debattert på et tidlig tidspunkt. Så får vi jo der en oversikt over hva det er de vil. Det er mulig at deres standpunkt vil bli at de ikke vil flytte noe i det hele. Da er vi nødt til å foreta enkelte skritt kanskje som de vil misbillige like sterkt som disse. Men det er også en mulighet for at man kan – hvilket jeg vil håpe – finne frem til en ordning.

Jeg har ikke noen særlig tro på det siste, men vi får jo håpe det. Jeg har undret meg litt på, når russerne vraker denne kommisjonen om det *bare* henspiller på deres uvilje mot å være med på noe som helst i Nord-Norge, eller om det ikke i virkeligheten også kan indisere en ganske steil holdning fra deres side når det gjelder Syd-Norge. Men det får tiden vise.

Når det gjelder Tjøtta, ville det også være heldig om kommisjonen der kunne drøfte med oss hvordan den skal utstyres. Jeg for mitt vedkommende er helt enig i det statsråd Langhelle sa, at vi skal holde denne noten i en meget pen form i motsetning til den form som Sovjetsamveldet bruker. Men det er jo ikke meget å si fra norsk side denne gang.

Dette er den redegjørelse for de faktiske omstendigheter som jeg gjerne ville gi for komiteen, og jeg gjentar altså at for Mo i Rana har jeg gitt en foreløpig forholdsordre som kan opprettholdes og som kan forandres.

Formannen: Jeg sier takk til de to statsråder for redegjørelsene og gir da ordet fritt.

Hambro: Jeg beklager meget at forsvarsministeren har vært så imøtekommende overfor demonstrasjonene i Mo i Rana. Det er jo for oss aldeles utilfredsstillende at det skal være en lokal demonstrasjon på et enkelt sted, som skal være bestemmende for hvorvidt vi skal gjennomføre den aksjon som har vært bebudet og som er gjennomført på de andre steder. Det vil også skape en særdeles ubehagelig presedens for eventuelle flytninger i Syd-Norge. Jeg skjønner bare ikke hvorfor dette har trukket ut igjen. I den noten som ble sendt sist, sto det at flytningen skulle være tilendebragt innen utgangen av oktober måned. Hvis den hadde vært tilendebragt da, hadde det ikke foreligget noen ting. Men hvor ubehagelig det enn kan være, dette i Mo i Rana, synes jeg det er absolutt nødvendig å gå til å gjennomføre det. Jeg forstår ikke at den aksjon som er satt i gang der, skal stanse gjennomføringen av den plan som Regjeringen har lagt og som Regjeringen har fått full tilslutning til. At man foretar flyttingen fra Mosjøen og fra Narvik, men sier: Nei, i Mo i Rana lager kommunistene en demonstrasjon, og så gjør vi ikke dette – det forekommer meg å være et helt uholdbart standpunkt.

Statsråd Hauge: Jeg vil gjerne gi en faktisk opplysning for at man skal kunne diskutere dette på det riktige faktiske grunnlag. Foreløpig er det ingen som har vist seg imøtekommende overfor noen demonstrasjon. Vi fikk meldingen i dag ved middagstider. Gravingen var oppgitt fordi folkene ikke kom. Det det er spørsmål om, er altså hva man skal gjøre mandag. Jeg kan vel forstå at her kan gjøre seg delte meninger gjeldende. Jeg er sikker på at Regjeringen vil være meget lydhør overfor de synspunkter som her fremkommer, slik at hvis det er en overveiende stemning her for at operasjonene blir gjennomført, hvis det, som hr. Hambro fremholdt, er ganske åpenbare grunner som taler for det, vil det ikke fra vår side i og for seg være noen prinsippsak. Men i øyeblikket er det for så vidt ikke

bare mitt standpunkt, at man ikke skulle presse oppgravningen mandag – det har vært konferert med vedkommende regjeringsmedlemmer om det.

Når det gjelder beklagelsen over at det er trukket ut, vil jeg gjerne si til hr. Hambro at det synes jeg er en uberettiget klage. Saken er jo den at da saken forelå her for 10 dager siden eller for tre uker siden kanskje, så var det klart nok at vi ønsket å ha en situasjon hvor komiteens overveielser kunne bli en realitet. Etter at vi tok vårt standpunkt i noten har folkene gjort et godt arbeid. På samme måte som hr. Hambro beklager jeg meget at vi ikke var én dag tidligere ute. Men det har altså vært ganske mange vansker og bekymringer i denne sak. Vi har hatt å tumle med disse fartøyene for eksempel. Det har ikke vært noen særlig lett sak å håndtere. Jeg vil si at de folk som nå har vært der oppe med den vanskelige oppgaven i Nord-Norge, synes jeg har handlet både raskt og forstandig. Jeg vil nødig at de skal få noen klage for det.

Hambro: Det er ikke noen kritikk av folkene. Det er snarere en kritikk over at man skriver i noten at dette skal være tilendebragt innen utgangen av oktober, men at dette så ikke blir gjort. Det synes jeg ikke er helt fyldestgjørende.

Statsråd Hauge: Vi var en dag for sent. Det er altså 8700 som vil være der innen den tid, jeg synes det er hårfint.

Formannen: Jeg får vel spørre om det er flere som ønsker å uttale seg i saken.

Vel, da vil jeg for mitt vedkommende si at jeg er enig i den skissering til svar som er gitt av statsråd Langhelle. Jeg er også enig i at vi burde stoppe arbeidet så snart det lot seg gjøre, men jeg vil nok si det at etter at jeg har hørt om de demonstrasjoner som var der, har jeg mindre lyst til gi slipp når det gjelder Mo i Rana. Det vil, som hr. Hambro sa, kunne skape presedens for senere tider. Det er ikke sikkert at jeg opprettholder dette standpunkt etter at jeg har hørt andre argumenter, men det farligste av alt er å gi kjøp overfor en slik demonstrasjon, det kan få stenen til å rulle mer enn man ønsker. I og for seg mente jeg at man burde ha stoppet nå når man var kommet så langt i Nord-Norge, men dette rent særegne at man stopper på bakgrunn av en slik demonstrasjon, det har jeg ikke så lett for å være med på. Det kan bli kostbarere å fire nå enn det blir å sette det igjennom. Jeg er sterkt i tvil når det gjelder dette spørsmålet, men min innskytelse og min følelse av tingen tilsier at man burde gjennomføre det også i Mo i Rana. Jeg er villig til å endre standpunkt, men jeg vil svært gjerne høre hva komiteens øvrige medlemmer sier i den forbindelse. Her er ikke i og for seg spørsmål om forholdet til Sovjetunionen, men her er det spørsmål om forholdet til de indre krefter som får utløsning og som forteller om at når det er spørsmål om å støtte en meget uberettiget anke overfor vårt land, er de på pletten og tilkjennegir at de vil understøtte en slik anke. Det kan ha stor politisk rekkevidde. Det kan vel også tenkes at man ikke får senere konsekvenser av det, men det tiltaler meg lite å gi kjøp overfor de irregulære

krefter i landet som er illojale overfor sitt eget land, men lojale overfor utlandet, overfor Sovjetunionen. Det er alltid farlig å gi kjøp overfor dem.

Jeg vil be om at flest mulig av komiteens medlemmer uttaler seg i denne sak. Vi kunne da kanskje først gjøre unna spørsmålet om svaret. Der tror jeg jeg trygt kan si at komiteen vel stort sett slutter seg til at vi benytter en urban tone i dette svaret, og at vi holder fast ved at denne kommisjonen må vi prøve å få til, som skal behandle de spørsmål som da står igjen.

Jeg vil gjerne da med hensyn til spørsmålet Mo i Rana, be om at flest mulig vil uttale seg.

Lavik: Eg er heilt samd i det prinsipielle synet som hr. Hambro har halde fram her: Me må ikkje lata oss hindra av demonstrasjonane oppe i Mo i Rana; *det* er det siste som skal hindra oss. Då tek dei til å få ei makt som kan verta lei for oss ikkje berre der oppe, men eventuelt andre stader òg. Nettopp den ting at dei grip inn på denne måten synest eg talar sterkt for at flyttingi må gjennomførast, og at det må gjennomførast på ein roleg og verdig måte. Her står me ikkje berre andsynes Sovjet, kanskje i fyrste rekkje ikkje Sovjet, men her står me andsynes nokre av våre eigne d.v.s. av landet sine eigne borgarar. Om det har vore i *samråd* med Sovjet, er ikkje godt å seia, men heile demonstrasjonen der oppe, likar eg ille, og difor er eg også samd i at her må me kunna gjennomføra våre planar trass i at det er folk som demonstrerer. Men eg meiner at det er mykje om å gjera at me gjer det på ein verdig og sterk måte.

Elles, om det andre som formannen var inne på, måten me skal svara Sovjet på, meiner eg at me må svara på ein fin og taktfull måte, men også på en slik måte at me ikkje vik av frå vår line.

Strøm: Jeg er enig i alt det som er sagt om svarnoten, og jeg er også enig i det syn at den oppgravingen som er satt i gang i Mo i Rana, ikke må stanses slik at en får inntrykk av at en oppblåst kommunistisk demonstrasjon overhodet kan påvirke eller bestemme statsmyndighetenes holdning i en slik sak.

Det var allikevel noe som statsråd Hauge nevnte, som jeg festet meg ved. Han trodde nok det skulle være mulig å få arbeiderne til å komme å gjøre arbeidet. Hvis det kan gjøres i den formen, synes jeg ikke det er noe problem i det hele tatt, hvis de arbeiderne som skulle hatt jobben, kommer når de har fått seg forelagt saken og eventuelt får den beskyttelse de trenger mot en håndfull kommunister der oppe. En annen sak er det hvis en kommer i den situasjon at en må gjøre noe helt ekstra for å få utført dette arbeidet, da tror jeg en skal være nokså omhyggelig med formen en velger. Om en for eksempel skulle utkommandere folk til å gjøre det, kan en lett komme i en slik situasjon at en utfordrer en følelsesmessig stemning utenfor deres krets som demonstrerer på et kommunistisk grunnlag. Jeg ville gjerne vite om statsråden hadde noen begrunnet formening om det var mulig å få ordnet dette ved å få de arbeidere som skulle gjøre jobben, til å møte her. Da synes jeg ikke det er noe problem, for da må en regne med at dette er en rent kommunistisk demonstrasjon

foranstaltet og drevet igjennom av en kommunistisk gruppe som da må få det eneste riktige svar, nemlig at arbeidet blir gjort.

Konrad Knudsen: Jeg vil også gjerne gi min tilslutning til det samme syn som har vært fremholdt hittil når det gjelder spørsmålet Mo i Rana. Jeg ser her også utenrikspolitisk på spørsmålet, og jeg tror det vil ha en umåtelig uheldig virkning om en slik liten gruppe deroppe skulle få tvunget statsmyndighetene til å trekke sitt foretagende tilbake. Det ville ha virkning på mange områder og være uheldig. Hvis man derfor kan gjennomføre dette på en noenlunde skikkelig måte, så bør det gjøres.

Johan Wiik: Jeg må nok tilstå at jeg hevder en noe annen oppfatning. For det første vil jeg jo si like ut nå, at jeg har vel i grunnen aldri riktig likt denne historien. Man sier nå – og det kan vel hende det er riktig, jeg tør ikke si noe om det – at det bare er kommunister vi står overfor her. Det er mulig, men en ting skal dog slås fast at fra først av har de ansvarlige kommunale myndigheter både i Mo i Rana og i Narvik protestert, de ønsket å beholde gravene. Det er det faktiske forhold, om de siden har bøyet seg, er jo en sak for seg. Jeg er slett ikke sikker på at det bare er kommunistene. Jeg har nettopp hatt en samtale med en fra det nordlige Norge, og der kan jeg bl.a. fortelle hr. Lavik at selve flytningen av gravene i Nord-Norge har vakt sorg og bitterhet og kanskje også harme nettopp i religiøse kretser der nord. Selvfølgelig innrømmer jeg at det i og for seg ikke er noe smakelig at en demonstrasjon skal hindre dette arbeidet. Men når hr. Konrad Knudsen og andre mener at kan det skje i pyntelige former bør vi gjennomføre dette, da vil jeg spørre: ja, i hvilke former? Kanskje at de arbeidere som har holdt på med dette, får anledning til å gjøre det under beskyttelse av en militæravdeling? Er det så meget verd at vi i en tid med slike forviklinger på alle områder både likeoverfor Sovjet og på annen måte, skal sette så meget inn på et prestisjehensyn, kan vi si, at vi bardus skal fortsette å grave opp gravene på Mo i Rana. Var det ikke heldigere om man forsøkte å finne en noe lempeligere ordning, hvis det er mulig overhodet å få forhandlinger mellom de to nasjoner om et så delikat spørsmål. Vi kan naturligvis her beslutte dette, men slik som jeg ser på det i all fall, tror jeg det er uheldig om vi legger så stor brett på et prestisjehensyn at vi bardus skal gå på det der i en fart. Derfor er mitt standpunkt i hvert fall: La oss vente og se tiden an. Jeg tror ikke at så forferdelig store interesser står på spill om vi venter litt.

Friis: Da vi behandlet denne sak siste gang, ble det jo fra forsvarsministeren og andre innrømmet at det hadde vært gjort forskjellige feil eller klossetheter fra norsk side, og at det derfor var en nokså delikat sak, og jeg sa da at jeg hadde inntrykk av at man ville prøve å komme seg ut av denne sak på den lempeligste måte og jeg var enig i det. Nå er det altså drevet et skritt lenger i det øyeblikk saken på et punkt her er gått over fra å være en diplomatisk sak angående forholdet mellom Sovjetsamveldet og Norge til å bli litt av et indrepolitisk-taktisk spørsmål, og da stiller spørsmålet seg slik for meg, - jeg hører først om dette i Mo i Rana nå, jeg har ikke sett det stå i noen avis, det har kanskje vært i ettermiddagsutgaven av

Dagbladet – men da stiller det seg slik, synes jeg, at spørsmålet må være: Vil man ved å gi en konsesjon på dette punkt gi kommunistene en anledning til å triumfere? Og vil *det* være farligere enn om man ved å gi en liten konsesjon får denne sak til å stilne av og får stoppet den i fødselen så den ikke kan utvikle seg til et indre stridsspørsmål på et så sterkt industristed som Mo i Rana?

Da ville jeg være meget interessert i først å høre hva de kommunale myndigheter i Mo i Rana og særlig da arbeiderpartiets folk måtte ha å si til dette. Slik står det for meg i all fall at nå er dette et indre politisk-taktisk spørsmål av særlig viktighet for arbeiderpartiet, og da vet jeg ikke i øyeblikket selv hvilket standpunkt jeg skal ta, men jeg tror at man der bør i all fall handle i en meget nær forståelse med folkene på Mo i Rana, og jeg slutter meg for så vidt til det som hr. Wiik her har uttalt.

Hambro: Alle er jo enig med hr. Wiik i at hele saken er beklagelig, det har vi vært enig i den hele tid. Men det er noe som er utenkelig at man skulle begynne å forhandle med Russland om situasjonen i Mo i Rana –

Johan Wiik: Nei, ikke om Mo i Rana.

Hambro: - eller fire noe mer enn vi har gjort her. Vi har vært mer imøtekommende enn vi kanskje burde ha vært, på grunn av særlige forhold. Og det er jo heller ikke et prestisjespørsmål. Man må gå ut fra at hvis man firer, vil det være en voldsom oppfordring til kommunistopptøyer hvor som helst hvor en gruppe kommunister vil søke å gjennomføre et eller annet. De ville ikke være mennesker, hvis de ikke – for å bruke hr. Friis' uttrykk – triumferte over dette.

Derav følger ikke at man på død og liv skal gjennomføre det på mandag. Om man gjennomfører det tirsdag eller onsdag, når man finner den best mulige løsning, det er underordnet. Og det er heller ikke et spørsmål som man kan overlate til de lokale myndigheter i Mo i Rana. De kan jo uttale seg, og de har adgang til å uttale seg overfor statsmaktene, men de kan ikke bestemme i en sak av denne art. Jeg tror, som hr. Torp var inne på, at man vil skape seg meget store bekymringer for fremtiden hvis man ikke gjennomfører dette. Ellers skulle man jo tro at det måtte tiltale den russiske mentalitet meget sterkt at man laget konsentrasjonsleirer for de døde – hvis de var kommet tilbake, var de formodentlig levende blitt puttet i konsentrasjonsleirer, som det har hendt med mange av de folk som har vært fanger. Og jeg synes det er naturlig å regne med utgangspunktet: at det var Norsk-Sovjetrussisk Samfunn som tok opp denne plan og at de sovjetrussiske myndigheter i 1945 ikke viste skygge av interesse for det, snarere tvertimot. Så man har jo alle mulige argumenter hvis man først skal ha en meningsutveksling. Men nettopp hvis man her viker tilbake for å gjennomføre en handling som er besluttet av våre statsmyndigheter, på grunn av en organisert demonstrasjon i Mo i Rana, da ruller man opp et indrepolitisk spørsmål av ganske betydelig rekkevidde. Vi er alle interessert i at saken får de beskjednest mulige dimensjoner, derom er det ingen tvil, og hvis det fantes noen ansvarlige ledere for kommunistene der oppe i Mo i Rana, så

ville det jo ha vært mulig for de andre å tale med dem og få dette stillet i bero. Jeg synes vi står foran ting her som man skal være meget forsiktig med å håndtere på en slik måte at det blir en svekkelse av selve den norske statsmakt.

Statsråd Hauge: Jeg er meget glad for at vi har fått denne diskusjon her. Jeg har gremmet meg – det må jeg ærlig si – over at man skulle ta hensyn til den situasjon som er oppstått. Jeg har gremmet meg allerede over det som skjedde i dag, at de 11 mann ble borte. Jeg har også gremmet meg meget over at man skulle behøve å tenke på å ta hensyn til situasjonen mandag. Det innebærer noe i retning av en triumf for disse folk. Og – som hr. Hambro var inne på – det er betenkelig av hensyn til statsmyndighetenes autoritet. Men jeg vil gjerne nevne følgende resonnement for komiteen. Kommer vi til å stå så meget sterkere om vi gjennomfører oppgravingen? Vil det ikke være ikke så lite av en triumf for kommunistene og for Sovjetsamveldet at denne oppgravingen skal måtte foregå kanskje med sterkt oppbud av politi og militære? Det er også en triumf. Kommunistene kan si det, og Sovjetsamveldet kan si det. Vi må da erkjenne at russerne har rett når de sier at denne oppgravingen bare kunne skje ved oppbud av større styrker. Det er et kjedelig moment.

Så er det en annen ting jeg gjerne vil fremheve. Vi må ikke gjøre to forgjeves forsøk. Hvis vi bestemmer oss for å gjøre dette, så skal vi gjøre det i morgen eller mandag og da med de midler som er nødvendige. Jeg vil for mitt vedkommende ikke under noen omstendighet være med på å gjøre et forsøk til, som vi kanskje må innstille. Vi må, hvis vi bestemmer oss for mandag, bestemme at hvis ikke graverne kommer, så skal soldater grave. Eller vi må reise opp og gjøre det selv. *Det* er situasjonen. Når hr. Hambro sier tirsdag eller onsdag, så la oss tenke det litt igjennom.

Hambro: Det var med tanke på at vi da skulle ha de nødvendige midler til stede.

Statsråd Hauge: Jeg er redd for at hvis vi utsetter det til tirsdag eller onsdag, potenserer vi situasjonen på Mo i Rana. Da blir dette en meget stor sak. Da dramatiserer vi den. En utsettelse til tirsdag eller onsdag vil jeg tro er uklok. Skal vi få litt tid på oss – hvilket jeg antydet – så skal vi heller ta en uke eller 14 dager, hvorved dette da i virkeligheten værer bort. Det vil være en mere hensiktsmessig tidsforskyvning enn akkurat en dag eller to med hele staben forblivende deroppe og med den dramatikk det fører med seg.

Men jeg vil gjerne overfor komiteen erkjenne at jeg innser fullt ut tyngden av det resonnement som sier: gjør det nå og gjør det så raskt som mulig. Men da må vi også være beredt til å gå på, da kan vi ikke gjennomføre det i pyntelige former. Det var bare det jeg ville si.

Hr. Strøm stillet et konkret spørsmål til meg: Med hvilken rad av sikkerhet kan man forlate seg på at arbeidsfolkene kommer? Det jeg der har å holde meg til, er rapporten fra vedkommende kaptein som sier at han trodde nok man kunne få

disse folkene og få dem til å møte og til å grave hvis det ble skaffet en tilstrekkelig sterk beskyttelse. Men vi kan ikke forlate oss på det. Vi kan ikke forlate oss på at vi ikke kommer i den situasjon at vi står der annen gang som narrer. Så dersom dette skal gjøres mandag, er det ikke annet å gjøre enn å gi beskjed om at soldatene kommer og gjennomfører oppgravingen, i all fall at de finnes der i umiddelbar reserve og kan tre til. Jeg skulle tro det nesten var like godt å la dem gjøre det med det samme for å slippe den situasjon at man skal stå og vente og se om arbeidsfolkene kommer, og når man har konstatert at de ikke er der, altså tilkalle reserven.

Hvis vi var raske, kunne vi nok si det var noe som talte for at vi gjorde det nær sagt imorgen, men jeg vil si til komiteen – og det er en realistisk spørsmålsstilling – at da må vi bestemme oss for å gjennomføre det med de midler som er nødvendige, og ikke bare på en pyntelig måte. Det er spørsmålsstillingen. Hvis vi skal gjennomføre det på en pyntelig måte, er utveien, tror jeg, den som jeg antydet, at vi tar gremmelsen ved nå å avslutte det og ta det om en uke eller 14 dager.

Hambro: Får jeg lov å spørre forsvarsministeren om han personlig har den oppfatning at det vil bli så meget spetakkel? I alminnelighet fremkommer jo demonstrasjoner som et resultat av at der ikke er tilstrekkelige maktmidler til stede. Der hvor den brutale makt allerede er på plassen, pleier det bli nokså lite av demonstrasjoner.

Statsråd Hauge: Jeg tør ikke gi noen vurdering av det. Det var tydelig at det oppbud som kom i dag, har overrasket alle inklusive de kommunale myndigheter. 300 mennesker i Mo i Rana er jo ikke så få, det er i grunnen ganske mange.

Friis: Det står 5-6 hundre i Aftenposten.

Hambro: Hvor mange tusen kommer det da til å stå i «Friheten»?

Statsråd Hauge: Når man teller kommer man stundom til forskjellige resultater. Det er omtrent som ved valgmøter det, det kommer an på hvem som teller.

Hambro: Det er jo forferdelig mange av dem som møter opp, som er tilskuere.

Formannen: Det er et spørsmål som hr. Wiik nevnte, som selvfølgelig er veldig viktig. Han sa at her var det ikke bare kommunister. Spørsmålet er selvfølgelig: Står stedets befolkning bak en slik demonstrasjon? Det spiller da selvfølgelig en dominerende rolle. Jeg vil nok si at selv med min oppfatning viker jeg tilbake for å gjøre dette under bajonettbevoktning, det vil si at soldatene kanskje både må grave og være vakt, og hva det kan føre til, vet ikke jeg. Men jeg vil si

dette er kanskje den første konkrete prøve vi har på krefter som vi vet er tilstede. Nå er dette ikke noen god sak for oss å prøve dem på, for det spiller her inn mange andre ting av følelsesmessig art. Dette med lik og graver har alltid vært vanskelige spørsmål. Jeg sa til en av komiteens medlemmer i dag, at jeg syntes vi måtte prøve å få avsluttet dette sådan som det var antydet, men da kjente jeg ikke noe til dette med Mo i Rana. Jeg har sett – det var riktignok under krigen, og med min norske innstilling reagerte jeg veldig sterkt – da bussene i London stoppet og soldatene ble satt inn. Det virket forferdelig på meg, men det viste seg at det var det som var nødvendig. Men det var riktignok under krigen.

Jeg kommer da for mitt vedkommende til det at vi får se det ut fra den ytterste grense av maktmidler, vi må anvende, og da vil jeg si at jeg viker tilbake altså, jeg viker tilbake for å kommandere ut militær. Og jeg er der enig med forsvarsministeren i at skal det gjøres, bør det gjøres straks og ikke i to tempi; da skal det gjennomføres med de midler som er nødvendige. Jeg er redd for at vi kan gjøre galt i begge tilfelle, hva som er mest galt, kan man ikke si. Jeg er derfor rett for å ta det ytterste standpunkt og gi det som råd til Regjeringen. Så vidt jeg forstår, har vel Regjeringen underhånden drøftet spørsmålet, og jeg forstår det slik at Regjeringen også er kommet til det at når man stilles overfor anvendelse av de sterkeste maktmidler, viker den tilbake for det på samme måte som jeg gjør det selv. Sett på lang sikt er det ikke så godt å avgjøre hva som er vanskeligst, men min oppfatning har jeg gitt uttrykk for før.

Det siste jeg vil nevne, er at vi står i et nokså spent forhold, i hvert fall notemessig sett, til Sovjetunionen, og jeg har den oppfatning at vi både bør være varsomme med handlinger, men kanskje også like varsomme når det gjelder ordene, i høy grad ordene, for skulle det inntreffe noe, så ville det være bra å kunne si at vi har handlet korrekt på alle punkter, vi har firet der vi fant å kunne gjøre det selv om den nasjonale interesse skulle tilsi at vi lot være å fire. Men skulle det inntreffe noe riktig for ramme alvor, så ville det være godt om vi hadde tatt de standpunktene. Det også tatt med i betraktningen, gjør derfor at jeg er litt redd for å gå til det ytterste skritt. Jeg er enig med hr. Hambro at vi burde kanskje kunne sette det igjennom, men vi bør vel kanskje da se på det en 14 dagers tid, uten å si at vi har gitt opp, men se hvordan tingene utvikler seg.

Selvik: Jeg er enig i at det er betenkelig å gi opp flytningen i Mo i Rana på grunn av en kommunistdemonstrasjon, men på den annen side må jeg gi forsvarsministeren rett i at det jo også ville være en kommunistseier om denne oppgravingen og flytningen måtte gjennomføres ved hjelp av militær, under militær beskyttelse, så det ville jeg betenke meg på. Det er vanskelig å gi et bestemt råd uten å kjenne situasjonen der oppe lokalt. Men hvis en kan få folkene tilbake, og de er villige til å gjøre arbeidet, og det skulle vel være mulig hvis de får en beskyttelse slik at det ikke kan bli noen episoder selv om det blir noen demonstrasjoner, så synes jeg nok at vi burde gjennomføre det. Jeg vil ikke si at vi behøver gjøre det på mandag, men å gi det opp har jeg vanskelig for å forsone meg med. En skal huske på at konsekvensene kan bli alvorlige ikke bare for disse gravene i Syd-Norge, men

også på andre måter. De har fått blod på tann, de ser at de ved direkte aksjon, ved å mobilisere sine folk kan stoppe vedtak som statsmyndighetene har truffet, og da kan vi komme til å møte vanskeligheter på sikkerhetssektoren på andre viktige felter, så det er store betenkeligheter forbundet med å gi opp dette tiltaket. Men før jeg gir noe bestemt råd om når vi skal gjøre det, vil jeg svært gjerne ha kjent mere til situasjonen der oppe. Det måtte da kunne gå an å snakke med folk og forklare dem hvorledes det er gjort andre steder og hvorfor man gjør dette her, og dermed få ro i gemyttene. En får heller ta noen dager til hjelp til det, og da vil en jo også kunne få peiling på muligheten av å gjennomføre det uten altfor store demonstrasjoner.

Lavik: Eg trur me kan seia som heilt sikkert at det er kommunistane som har laga demonstrasjonane i Mo i Rana, og at det er dei som har skapt vanskane. Ein annan ting er at her tek dei middel i bruk som kan vera med å gjera ein demonstrasjon enno meir effektiv. Eg har ikkje vanskeleg for å tru at dei kan få hjelp av religiøst innstilla folk nettopp i ein slik demonstrasjon, i alle fall i ein viss mon. Eg skjønar så godt at det er sume av dei religiøse som synest det er underleg at ein tek til å grava opp att og flytta liki. Dei har pietet for dei som er gravlagde og kviler i jordi. Og når ein her tek til å grava opp att liki, er det dei som blir såra i sine djupaste kjensler av ein slik ting, serleg når det blir laga demonstrasjonar mot det. Men eg trur ikkje at det er dei religiøse som har sett i gang desse demonstrasjonane, eg trur det er kommunistane og dei som arbeider saman med dei som har gjort det, og så har dei fått sume av dei religiøse med seg. Såleis reknar eg med at det har gått til der oppe.

Men no er dette flyttingsarbeid sett i gang, ikkje berre der men over heile Nord-Noreg, og eg meiner at når det er sett i gang, lyt dette arbeid fullførast. Det er helst berre få graver, så vidt eg skjønar, som er att å flytta oppe i Mo i Rana. *Tidspunktet* då dette skal gjerast, og måten det skal gjerast på, som no har vori drøft, vil eg ikkje seia noko om, men eg meiner at her må statsmaktane vera varsame, dei må vera kloke, og dei må freista å finna det beste tidspunktet, og det så snart råd er. Dette treng ikkje å gjerast på ein hard måte eller på ein støytande måte, men eg vil seia at det må gjerast på ein taktfull måte, men samstundes på ein stø måte og ein smidig måte. Det må leggjast til rette slik no at når me tek dette arbeid opp att, må me kunna gjennomføra det, og gjennomføra det på ein roleg og verdig måte. Dette legg eg på styresmaktene, det må vera deira sak. Men at dette må gjerast, det meiner eg.

Granli: Den som ikke før har vært med på å behandle denne sak og hørt redegjørelsene, har kanskje ikke de samme forutsetninger for å si noe om dette som de andre, men etterat jeg har påhørt det som er sagt her i kveld, forekommer det meg at de som beveger seg mest på realistisk grunn, er forsvarsministeren og hr. Wiik, for vel er vi klare over, alle sammen, at det i visse situasjoner kan bli nødvendig å sette hårdt mot hårdt, men hvis en nå forutsetter at det skjer ting der slik at en faktisk står og slåss om lik, blir det ikke bare kommunistene som møter opp, og jeg tror ikke vi skal være blinde for at den situasjon kan oppstå.

Forsvarsministeren sa det klart og tydelig, at skal flyttingen skje, må den skje med alle de midler som en trenger og det straks. Det er helt klart, det er det eneste riktige, ellers må vi ta tiden til hjelp. Jeg er enig i det. Men jeg tror ikke at noen av oss har de nødvendige faktiske opplysninger, slik at vi kan vurdere hva som vil skje i Mo i Rana i morgen om vi setter gravningen i gang. Derfor vil jeg si dette som min mening, vel vitende om at det kan ha visse konsekvenser.

Så må man naturligvis også vurdere: Hvor finner man et slikt kommunistreir som i Mo i Rana i dag? Det er et av de steder hvor de er sterkest og kan sette inn mest. Jeg er ikke sikker på at vi møter det samme så mange steder. Jeg vet ikke hvor russerne ligger i Sør-Norge, men jeg tror ikke det er mange steder som det vi møter der oppe. Alt i alt synes jeg at det, på tross av alle de vanskeligheter det medfører, må være klokt å vente 14 dager.

Smitt Ingebretsen: Jeg er klar over at det kan ha overordentlig store betenkeligheter å gi etter for en demonstrasjon og at det kan få meget vidtrekkende konsekvenser. Men det er ikke så enkelt, tror jeg, som hr. Lavik ga uttrykk for da han sa at dette skal gjennomføres på en stø og taktfull måte. Han sa at myndighetene hadde ansvaret for at det ble gjort. Man må være klar over at i denne situasjon er det hverken statsråd Hauge eller vi som bestemmer hvilken måte dette skal skje på, det er faktisk demonstrantene som bestemmer det.

Jeg er inderlig enig med statsråden i at man kan ikke en gang til forgjeves forsøke å flytte gravene i Mo, og når man er klar over det, må man også være klar over at situasjonen kan være den at det er kun ved innsetning av militær man kan gjøre det. Man blir derfor nødt til på forhånd å sørge for at det er det nødvendige militær til stede. Den situasjon som da oppstår, kan selvfølgelig bli den at fordi det er tilstrekkelig militær til stede, skjer det ikke noe særlig, men det kan også være at det kan skje ting som vi nødig ville skulle skje. I ethvert tilfelle vil man der kunne skaffe seg bilder og reportasje som understøtter den sovjetpropaganda som får sitt uttrykk i noten, og som forsøker å vise at Regjeringen fører en politikk som ikke er i overensstemmelse med folkets vilje. Hvis man i bilder eller reportasje fra Mo i Rana kan dokumentere at Regjeringen ikke har kunnet gjennomføre flytningen av gravene uten å anvende militær for å sikre, som det heter at befolkningen intet foretok seg, er det en ytterst betenkelig situasjon.

Min nyhetsredaktør forlangte av meg i dag å få lov til å sende en utsendt medarbeider til Mo i Rana, og det var naturlig ut fra journalistiske betraktninger. Jeg nektet ham å gjøre det, fordi jeg ville ikke at her skulle lages noe stort nummer av Mo i Rana. Men vi kan ikke regne med at det blir alminnelig. Det kan godt være at det nå allerede er underveis journalister, både norske og fremmede, til Mo i Rana for å se hvorledes dette spiller av, da en jo meget vel kan utlegge det som er skjedd som et slags opprør mot den politikk Regjeringen fører.

Jeg har forsøkt å understreke, og jeg mener det er 100 % riktig å understreke at det ikke er noen forskjell på Regjeringens oppfatning av disse ting og den alminnelige oppfatning i folket, og jeg mener det er av avgjørende betydning at vi

kan fastslå det og holde på det. Da stiller denne situasjon oss overfor et uhyre vanskelig og komplisert problem.

Jeg hadde tenkt meg at man kunne ordne det på den måte at man lot være å gjennomføre flytningen ikke bare i Mo i Rana, men også de andre stedene i Nord-Norge hvor den ennå ikke er gjennomført, at man innstilte den – ikke på grunn av demonstrasjonene i Mo i Rana, men som et ledd i forhandlingene med Russland. Jeg skal skissere hvorledes jeg har tenkt meg det: Man kunne svare russerne at flytningen av gravene i Nord-Norge er praktisk talt gjennomført, det er 8 700 som nå er gravlagt på Tjøtta. Men vi vil gjerne komme til en ende med denne sak, vi vil gjerne se om vi kunne finne et mandat for den kommisjon som er foreslått, som er tilfredsstillende for begge parter. Vi innbyr til forhandlinger om å finne et sådant mandat for denne kommisjon, og mens disse forhandlinger pågår, innstiller vi den flytning av gravene som ennå ikke er utført, i påvente av resultatet av forhandlingene. Hvis man gjør det, kommer man utenom spørsmålet om å bøye seg for demonstrantene. Jeg innrømmer, som jeg begynte med å si at det å bøye seg for demonstrantene i en slik situasjon er uhyre farlig. Men man skal også være oppmerksom på, som det har vært hevdet av flere, at det kan overhodet ikke tenkes en dårligere leilighet til å prøve samfunnets makt overfor dem som vil være illojale overfor samfunnet, nettopp fordi det her hvor det gjelder gravene og de døde, kommer til så uhyre mange følelsesbetonede stemninger, som fører med seg situasjoner som er helt fremmede for det konfliktsforhold som består, men som kan vanskeliggjøre en ordning. Jeg tilstår at jeg er i stor tvil selv om den fremgangsmåte jeg har skissert, er farbar, men jeg har villet nevne den, fordi jeg ikke har hørt det er pekt på noen farbar vei her i kveld.

Johan Wiik: Det var ikke min mening at man skulle ta opp forhandlinger med Sovjet spesielt om Mo i Rana, men jeg mener at vi kan vente også med Mo i Rana. Så vidt jeg forsto forsvarsministeren, mener man på ny å gjøre et forsøk på å få russerne på talefot og om mulig finne en ordning, og jeg er så helt enig når statsråd Langhelle sa at det vi skriver, det skal vi holde i en pyntelig form, og vi skal vokte oss vel for å bruke uttrykk som dem russerne har brukt mot oss, bruke en så uteskende form. Jeg tror vi har råd til å vente med det.

Med hensyn til Mo i Rana er det nok så at kommunistene også i Mo i Rana har vært på temmelig sterk retur, de er ikke som de var for en del år siden, for da var det nokså stædige folk der oppe. Jeg tror ikke at det i dag i Mo i Rana finnes så mange virkelig bevisste kommunister som de 300 eller endog 500-600 som det er talt om, jeg tror de tallene er langt for store.

Men så tror jeg vi bør stoppe opp litt. Det er ikke så enkelt som kanskje noen her har ment. Det sies at kommunistene har grunn til å triumfere hvis vi nå innstiller dette. Det er mulig de har det. Men sett at man nå gjør et forsøk. Da er jeg så helt enig med statsråd Hauge i at vi har ikke råd til å la det bli to mislykte forsøk, da blir det altså ikke annen utvei enn å gjennomføre det. Jeg tror ikke at de 11 – var det vel – mann som forsvant fra arbeidet i dag, blir så lette å få tilbake, og får vi dem tilbake, blir det på det vilkår at de er under beskyttelse av politi og militær. Har ikke

kommunistene her, og har ikke Sovjet da også noen grunn til å triumfere, når de kan fastslå helt sikkert at dette greier ikke den norske regjering å få til uten å gi folkene en sterk beskyttelse av politi og militær? Jeg er såpass gammel at jeg kjenner folks reaksjon gjennom tidene når politi og militær har måttet beskytte visse slags arbeider. Jeg minnes de tingene. Derfor vil jeg si som min virkelige oppfatning at vi skal være varsomme med å fullføre arbeidet på slike vilkår i dag, for da tror jeg at vi kanskje gir både kommunistene hjemme, og kanskje også Sovjetsamveldet, grunn til å triumfere aller mest.

Vatnaland: Eg må vedgå at denne saka baud meg ikkje så lite imot frå fyrste stund, og det ut frå det syn eg har at dei daude, anten dei er vener eller fiendar, bør få vera i fred. Då vi hadde denne saka oppe i nemnda sist, var stoda den at arbeidet hadde komi så langt at det måtte gjenomførast, og på den andre sida var eg fullt klår over at tryggleiksomsyn gjorde det naudsynt at dette vart ordna.

Når eg ser på eit slikt tilkvesst tilfelle som i Mo i Rana, som no diskuterast, må eg helst seia meg samd i dei synsmåtane som forsvarsministeren heldt fram i det fyrste innlegget sitt, dersom eg ikkje mistydde han. Vi har heile tida sagt at denne flyttinga burde skje i taktfulle og verdige former. Det meiner eg er noko av ein styrke, som ein må halda fast ved under dette arbeidet. Men eg kan ikkje sjå det annleis enn at dersom ein skal gjennomføra denne siste flyttinga frå Mo i Rana med makt, så taper dette verdige seg nokså mykje. Eg er fullt klår over dei grunnane som kan førast fram mot å gje etter for ein demonstrasjon, men eg finn likevel at ein her òg bør telja med alt det andre som peikar i den andre leia. Eg skjøna også formannen slik at han helst var inne på den tanken at ein ikkje burde gjennomføra dette med maktmiddel, og eg har sterke tvilsmål ved å gå så langt. Eg meiner at ein her bør prøva å finna eit grunnlag for å koma på talefot med den andre parten, og eg er heilt samd i det som den fungerande utanriksministeren sa om forma for noten og det memorandum som var tenkt ved sida. Men eg torer ikkje rå til at me gjennomfører denne flyttinga med maktmiddel, for då er eg redd at det siste kan bli verre enn det fyrste, så eg finn at vi gjer klokast i å prøva å finna fram til eit anna grunnlag å løysa denne saka på, og heller ta tida litt til hjelp.

Valen: Dette er ei serleg kinkig og vanskeleg sak, argumenta kan tala for det eine og for det andre. No er det så at vi må svara på denne noten, og med omsyn på svaret har eg ingen ting å merka til det som fungerande utanriksminister nemnde.

Men dersom vi set dette arbeidet ut i 14 dagar, må vi vel ha svara innan den tid, og vi kan vel ikkje svara og så ta til å flytta.

Hambro: Ikke begynne å flytte, med avslutte flyttingen.

Valen: Nei vel, men no har vi sagt det skal vera gjort innan slutten av oktober, og det er gjennomført så nær som ein stad, og så tek ein på att. Det ser litt rart ut. Å tinga om gravflyttinga her i Sør-Noreg har vi sagt oss viljuge til, men vi har sagt at ho må gjennomførast der nord. Då å bryta av der og ta til å tinga på det

grunnlag med Sovjet er svært lite smakande, og endå mindre smakande er det å bøya unna for ein demonstrasjon.

Eg er også samd i at skal det gjennomførast no, så bør det gjennomførast så snart råd er, og med full tryggleik for at det ikkje blir mislukka, og då må ein ha det naudsynte av militær til stades, det er klårt. Ein kan sjølvsagt også då røkja etter om dei som har vori i dette arbeidet, vil gjera det, og dersom ein får visse for at dei vil møta opp og gjera det, er det greitt, men i alle tilfelle må ein då stå budd på å la militær gjennomføra det, og gjennomføra det fast og raskt. Det er den utgang som eg likevel trass i alt meiner det bør bli.

Det som hr. Smitt Ingebretsen sa, at ein skulle slutta også t.d. i Mosjøen – eller kanskje ein har komi så langt at det er for seint å slutta der, men i all fall slutta i Lofoten synest eg er svært lite heldig, når det der kan gå utan vanskar. Å tinga med Sovjet om Mo i Rana, faktisk for di dei norske kommunistane har laga demonstrasjon, er også svært lite smakande, så eg er mest huga på å rå til at dette blir gjennomført med fast hand så snart ein kan gjera det, for å bli ferdig med det.

Moseid: Da jeg hørte om denne sak forrige gang – jeg kjente ikke noe til den før – ble jeg forferdet, og jeg kunne så godt forstå at dette hadde vakt visse vanskeligheter. Jeg vil ikke nekte for at jeg selv reagerte på samme måte. Jeg synes denne sak har vært grepet slik an at det er naturlig at det har blitt friksjon. Det er det imidlertid ikke lenger noe å gjøre ved, en må komme til et resultat. Da tror jeg det er riktig å se det så at vi kan ikke løse denne sak på den heldigste måte, slik som den nå ligger an. Vi må velge mellom to onder. Det gjelder å prøve å finne ut hvilket er det minste, og da er jeg tilbøyelig til å tro at det standpunkt som statsråden ga uttrykk for i sitt første innlegg, og som jeg forsto hadde tilslutning i Regjeringen, har mest for seg. Det er naturligvis så at en vil kunne gjennomføre dette med makt, men jeg ser det så at det vil kunne medføre så vidt store ulemper, ikke bare overfor kommunistene, men også overfor alminnelig sundt tenkende mennesker, som reagerer mot en sådan form, at det vil ha store skadevirkninger hvis man griper til det.

På den annen side er jeg enig med forsvarsministeren i at dette må ikke bety at en oppgir en løsning som er nødvendig av sikkerhetsmessige hensyn, så det må i tilfelle finnes en form hvorved en kan se tiden noe an.

Jeg har ikke tatt noe standpunkt til det som ble nevnt av hr. Smitt Ingebretsen, men jeg antar at det kan være et av de spørsmål som bør komme under overveielse, om en kan koble sammen spørsmålet for Sør-Norge og det som enda ikke er gjort noe ved i Nord-Norge, på en måte som kunne være akseptabel fra vårt standpunkt.

Jeg har ikke noe mot å erkjenne at en har kjørt denne sak inn i en blindgate og på en eller annen måte må finne ut igjen med de minste skadevirkninger. Jeg er tilbøyelig til å tro at den linje Regjeringen har vært inne på, har mest for seg.

Hambro: Det synes å være en alt overveiende følelse av at man ikke her kan gå tilbake. De praktiske alternativer som det er pekt på, er hvorvidt man skal gjøre dette med en gang eller om man skal vente 14 dager.

Det som hr. Smitt Ingebretsen pekte på, ville jo være meget smukt hvis vi hadde noen som helst tro på at det lå noen saklig realitet bak Sovjets opptreden, men vi vet alle at det hele er gjort som en sjikane og for å holde sjikanen gående, og ikke av noen annen grunn. Vi har vært på talefot med russerne hele tiden, for så vidt som vi har talt til dem. All erfaring viser også at viker man tilbake på et punkt som dette overfor Sovjet, så bare forbereder de nye fremstøt og vanskeliggjør alt for oss.

Det er også en internasjonal side ved saken. Vi står internasjonalt ganske godt i hele bildet, også etter den holdning vi har inntatt både i Sovjet-noten og andre noter. Hvis vi nå går tilbake på dette punkt, gjør vi Regjeringen og oss latterlige. Vel, man kan si at det er ikke noe stort og overveiende hensyn, men det rummer dog, særlig på dette tidspunkt, en politisk realitet som man ikke skal være blind for. Jeg synes det ville være pinlig for den som representerer Norge utad, hvis man skulle vike tilbake på grunn av en kommunistdemonstrasjon i Mo i Rana, som er planlagt og organisert fra sovjetkommunistisk hold, det kan man være helt trygg for. Det viser seg jo også at den har vært ganske omhyggelig planlagt der oppe.

Jeg må bekjenne at jeg personlig har svært liten tro på at alle de som møtte opp, møtte opp for å delta i en voldelig demonstrasjon. All erfaring viser hvor lett det er å skape et oppløp, særlig på steder hvor det ikke hender så forferdelig meget. Om det var 300 mennesker til stede, er det ikke flere enn det møter opp på kaien hvis det er noe særlig som skjer, som at en ny båt kommer inn. Det betyr ikke at de vil opptre som demonstranter, det betyr at de vil se på noe.

Hvorledes man skal opptre, blir et skjønnsspørsmål, som de lokale myndigheter får ta stilling til, og meget i Regjeringens vurdering må jo bero på den tillit den har til de lokale myndigheter, på hvem som skal dirigere den politistyrke som skal være der, og hvem som vil ha ansvaret for den øyeblikkelige opptreden. Jeg er helt enig med forsvarsministeren i at man ikke kan risikere to abortive forsøk, det er helt utelukket, forsøker man det nu, må det gjennomføres. Personlig tror jeg at det ikke vil støte på noen uoverstigelige vanskeligheter.

Men jeg vil be overveiet hva følgene vil bli hvis man venter 14 dager. Man vil få organisert en kommunistagitasjon rundt om på de forskjellige steder, man vil gjøre det mulig innen de 14 dager å forberede ganske anderledes storstilte opptøyer, og man vil oppleve at vi får sådanne henvendelser fra den sovjetrussiske regjering innen de 14 dager, som vil bringe Regjeringen i en overordentlig ubehagelig stilling. Hvis Regjeringen kan gjennomføre flytningen i morgen, synes jeg det vil være best fra ethvert synspunkt sett. Hvis den venter 14 dager, vil den berede seg en overordentlig trang og tornefull fremtid i den nærmeste tid, det kan man være hellig forvisset om. Russerne vil ikke stanse ved dette hvis de ser at en slik aksjon som de har satt i scene gjennom noen av sine organer i Norge, fører frem, det viser all erfaring.

Hvis man kunne gå frem slik som man gikk frem i Narvik, hvis man planla det med militær honnør, som det heter, tror jeg ikke det ville bli noen

demonstrasjoner. Jeg husker ikke sikkert antallet av graver i Mo i Rana. Var det ikke mellom 60 og 70?

Statsråd Hauge: Fire timers arbeid for ti mann.

Hambro: Det er altså ikke noe uoverkommelig arbeid, og hvis man på forhånd kunngjorde at man ville gjøre det i de høytidelige former man hadde i Narvik, ville de som demonstrerte, nettopp demonstrere mot den høytidelighet hvormed man ønsket å omgi dette.

Jeg synes vi har vist en langmodighet som formodentlig er uten sidestykke i denne sak, vi har vist langmodighet overfor provokasjoner som ikke har utgitt seg for å være annet enn provokasjoner, når man ser saken i dens hele sammenheng. Jeg mener selvsagt at vi skal avgi en note i de mest urbane former, det gjør små stater alltid klokt i å gjøre, men jeg vil nødig man skulle gi uttrykk for noen hysterisk glede eller forventning ved tanken på den kommisjon vi skal få. Man kan si at vi skal møte dem med den største høflighet, men jeg synes ikke vi skal gi dem inntrykk av at vi står med utstrakte armer for å trykke dem til vårt bryst. Vi skal behandle dem med all den honnør de har krav på, men ikke noe ut over det.

Vi har ikke alle elementer til bedømmelse av hvorvidt en aksjon bør foretas i morgen, eller om den bør utstå, det kan bare myndighetene ha, det gjelder jo både Forsvarsdepartementet og Justisdepartementet. Jeg har ikke noe kjennskap til stillingen som den er i dag. Jeg må tenke på et tilfelle fra Mosjøen, da jeg holdt politisk foredrag der under en valgkamp, og da den stedlige kommunist – jeg tror ikke det var mer enn en der den gang – ville begynne å demonstrere. Han hadde demonstrert voldsomt mot Mowinckel dagen før og skjelt ham ut. Det var Ole Tobias Olsen som var politimester, og han ville straks skride inn mot denne mann, han hadde fått tilkalt to mann for å arrestere ham. «Du er nervøs politimester», sa mannen med megen rett. Jeg sa til politimesteren at jeg ikke ville ha noen arrestasjon, mens jeg holdt foredrag – det var på torvet – det var åpenbart at der ingen ting ville skje. Men de tre mann, politimesteren og de to reservebetjenter han hadde tilkalt, ville ta mannen. Da sa han: «Du er meget nervøs politimester.» Hvis politiet ikke er nervøs, pleier det erfaringsmessig ikke å skje så forferdelig meget.

Regjeringen er jo nødt til å treffe sitt valg. Den har villet høre opinionsuttalelser i komiteen, hvilket vi alle er takknemlige for. Det er en vemmelig sak, men jeg vil ikke si at det er Regjeringen som har gjort et opplegg som har skapt vanskelighetene, slik som enkelte talere har gitt uttrykk for. Det har vært somlet, man har gått litt engstelig frem, og man er ikke uvant med at Kirkedepartementet somler, men det er i virkeligheten fra den annen side man har skapt vanskelighetene. Da man gikk i gang med dette, trodde man vel faktisk at man var i overensstemmelse med de ønsker som var kommet fra Norsk-sovjetisk samfunn, og jeg tror ikke det var noen som drømte om at dette skulle bli en stor politisk sak, men hvis man viker tilbake for å gjennomføre dette, og ikke opptrer med en viss nasjonal verdighet, kan det bli en sak av en viss internasjonal rekkevidde, og venter man de 14 dager, vil man lett oppnå akkurat det som hr. Smitt Ingebretsen med megen takt

søkte å unngå for sitt eget blads vedkommende, at fotografer allevegnefra flokkes til Mo i Rana, og at det nye Meyergården hotell får en konjunktur som vil glede stedet meget sterkt. Jeg tror at vi alene kan unngå disse tingene ved å handle så raskt som mulig, og det mener jeg at Regjeringen bør gjøre.

Den vil åpne alle veier til ubehag for seg selv hvis den inkluderer også andre steder i Nord-Norge og sier at nu skal vi stille det i bero også de steder hvor det ikke har vært noen vanskeligheter. Det blir uholdbare tilstander, og det neste skritt blir vel at russerne forlanger at de 9 000 på Tjøtta skal føres tilbake til de steder hvor de kom fra, de militære områder som har interesse for dem. Jeg håper at regjeringen, når den overveier disse ting, vil komme til det resultat at den må handle raskt og at den må handle bestemt – uten på noen måte å være uteskende.

Statsråd Hauge: Først får jeg si at Regjeringen er ikke i samme situasjon som Ole Tobias Olsen, for så vidt som vi ikke er meget *nervøse*.

Hambro: Det var det ikke min mening å si. Jeg tenkte på den stedlige politimester. Jeg vet ikke hvem det er.

Statsråd Hauge: Men det som er vår vanskelighet, er at vi kjenner oss sterkt i tvil om hva som her er *riktig* å gjøre, hva som er klokt. Og det er så menn mye verre. Det tilstrekkelige mot kan en jo alltid skaffe seg, hadde jeg nær sagt, men hva som er klokt og riktig, er ikke så lett å finne fram til.

Jeg vil gjerne først oppklare en misforståelse som jeg tror spiller en viss rolle. For det første Regjeringen har ikke tenkt seg å gå tilbake på dette og si til Sovjetsamveldet direkte eller indirekte at oppgravingen i Mo i Rana lar vi falle. Det har Regjeringen aldri tenkt seg, det må jeg si, og det kan jeg heller ikke personlig tenke meg, Regjeringen har heller aldri tenkt seg å utsette svaret. Et svar til Sovjetsamveldet bør etter mitt skjønn utgå senest først i neste uke. I det svaret må det da stå, enten at alle gravene nå er flyttet, eller at praktisk talt alle gravene er flyttet, og at alle vil bli flyttet i løpet av den nærmeste fremtid. I forholdet til Sovjetsamveldet kan det etter mitt skjønn ikke være noen tvil om at vi vil gjennomføre denne planen for Nord-Norge helt ut, slik som vi sa i vår note sist. Jeg har vanskelig for å forsone meg med visdommen i å gi seg på det overfor Sovjetsamveldet, etterat det sier de samme ting som sist, bare i litt mere uforskammede vendinger.

Hvis jeg får gjøre en alminnelig betraktning om hva som er sterkt, og hva som er svakt, så sympatiserer jeg atskillig med en tanke som hr. Smitt Ingebretsen var inne på, at man i en gitt situasjon kanskje kan vise seg sterkest ved å ta de ubehageligheter som følger med å være tilsynelatende svak. Det er i grunnen, synes jeg, nokså lett å være sterk. Det har vi vært i denne sak. Jeg er takknemlig overfor hr. Hambro som pekte på det. Norge har i denne sak inntatt et meget sterkt standpunkt av sikkerhetspolitiske og suverenitetsmessige grunner. Det sterke standpunkt tok vi to ganger. For det første da vi bestemte oss for å gjøre dette. Da var i all fall jeg klar over at dette ikke ville bli noen hyggelig sak. For det annet tok

vi et meget sterkt standpunkt da vi sa at denne operasjon for Nord-Norges vedkommende gjennomfører vi. Det sa vi sist til Sovjetsamveldet. Det var også et sterkt standpunkt, som vi visste de meget sterkt ville misbillige, for dette er en plan til infiltrasjon i Nord-Norge. Det er det de vil. For så vidt synes jeg at vi i denne sak kanskje har vært sterke nok, og jeg har en følelse av at det rent generelt nok ville være riktig å si at nå er det tidspunkt kommet da det å gjøre visse konsesjoner er å være sterk. Men jeg er enig med hr. Hambro i det at i forholdet til Sovjetsamveldet er jeg redd for at det ville bli misforstått. Jeg tror det ville bli tolket slik av dem at nå har vi fått Norge dit vi ønsket, at de vil se det som et tegn på at vår front er gått i stykker. Det indikeres denne gang ved en liten konsesjon. Men Sovjet resonnerer slik at hvis de går sterkt på, vil bristen vise seg å bli større i neste omgang. Jeg vil oppriktig si at jeg tror ikke det er noe å le av den tanken at de oppgravde skal flyttes tilbake. Jeg kan meget vel tenke meg at hvis de får en åpning, kommer det i neste omgang at vi skal flytte dem tilbake. Det er *det* de har interesse av. Vi skal være klare over at for dem spiller den ting vi her diskuterer, liten rolle. De ting de gjerne ville ha, var kirkegårder i Varanger, på Kirkenes og andre strategiske plasser, hvor de stadig kunne søke sine tilknytninger.

Derfor vil jeg for mitt vedkommende ikke kunne tilrå at vi, når det gjelder Nord-Norge, gjør noen konsesjon overfor Sovjetsamveldet i forhold til siste note, men når det gjelder Syd-Norge bør vi opprettholde vårt standpunkt, og si at her vil vi gjerne forhandle. Vi setter pris på at vi kan få forhandlinger. Vi har tid til det.

Så står i virkeligheten tilbake når flyttingen i Nord-Norge i tilfelle skal gjøres. Når er det klokt å gjennomføre den. Der tror jeg det ikke er noe å legge til den meget gode diskusjon som her har vært. Jeg tror valget står mellom å gjøre det meget raskt og meget bestemt, helst i morgen eller søndag etter kirketid, eller å utsette det noe etterat man da har sagt til Sovjetsamveldet at det vil bli gjort. Jeg skulle tro at om vi søndag eller mandag eller tirsdag sier i vårt svar at praktisk talt alle graver er flyttet, og at resten vil bli flyttet i løpet av den nærmeste fremtid, er situasjonen på mange måter klarere enn av hr. Hambro skildret. Da har nemlig Regjeringen tatt et standpunkt som man vil vite at Regjeringen ikke kan gå tilbake på. Jeg skulle tro at når noten er kommet på avstand, er tiden kommet da det muligens kan være en gunstig situasjon for flytting.

Men det er fremkommet meget vektige momenter her som peker i en annen retning, som taler for en raskere linje. For å summere det opp, så er jeg enig med hr. Hambro i at det som her er fremkommet, er råd til Regjeringen. Vi er meget takknemlige for de råd vi har fått. Det er klart at vi hverken kan eller ønsker å løpe fra vårt ansvar i denne sak. Beslutningen her må tas av Regjeringen, og den beslutning bærer vi ansvaret for.

Smitt Ingebretsen: Jeg skal ikke føye mange ord til det jeg sa i stad. Jeg vil bare gjøre oppmerksom på en ting for å unngå misforståelse. Det ble sagt av en taler at jeg hadde anbefalt forhandling med Sovjetsamveldet om Mo i Rana. Det har jeg ikke sagt, men jeg har anbefalt at de forhandlinger med Sovjetsamveldet som vi

selv, om jeg så må si, innbød til, også kunne omfatte de gjenstående graver i Nord-Norge – nettopp for å unngå at vi skulle få Mo i Rana til separat behandling.

Statsråd Hauge: Får jeg lov å nevne at det er faktisk ingen igjen av dem, med mindre vi vil stanse det oppgravingsarbeid i Mosjøen som kanskje allerede er 90 % ferdig, eller legge de døde tilbake, eller stanse noe som formodentlig er 90 % gjennomført i Vesterålen og Lofoten. Det er derfor små muligheter for det.

Smitt Ingebretsen: Jeg mente det var mulig å gjøre en slik konsesjon nettopp fordi det som står igjen, er så ubetydelig at det spiller liten rolle ut fra sikkerhetshensyn og alle mulige andre hensyn som kan anføres. Vi står som de som har gjennomført vår plan om å flytte gravene i Nord-Norge, det er gjort, det som står igjen, er bagateller, men om vi setter tingene i den grad på spissen med alle de vanskeligheter som det fører med seg, for å kunne si at vi har ikke bare gjennomført 96 % av vår plan, men vi har gjennomført det 100 %, så er jeg ikke sikker på om de siste 4 % er det verdt. Jeg mener at spørsmålet om hva det skal skje i Mo i Rana i den nærmeste fremtid, er et meget alvorlig spørsmål, og man ville komme bort fra at det var demonstrasjonene i Mo i Rana som førte til en stans i flytningen, når man tok det på den basis at man stanset også de andre oppgravningene i Nord-Norge.

Jeg vil føye til at velger man – jeg holdt på å si den direkte aksjons linje i denne sak, mener jeg at man må gjøre det jo før jo heller.

Ramndal: Dette spørsmålet har eg ikkje vori med på å handsama før. Men no er det så, høyrer eg, at ein står framfor ein ting som er så noko nær fullgjord, og då ser eg det slik at ein må koma ut av denne leie stoda. Det er ikkje nokon veg utanom, det er å gå tvert igjennom, og då kan eg ikkje koma frå at eg meiner at det beste – og eg er heilt samd i det hr. Hambro og hr. Valen der har haldi fram – er å handla raskt, er å gjera det så raskt som råd er, og med dei middel som ein er nøydd til å setja inn. Eg har ikkje noko tru på at korkje Sovjet eler kommunistane der oppe vil godta noka kamuflert ordning i ei eller anna form. Dei vil bruka dette i agitasjonen sin, korleis vi enn steller oss, og korleis vi enn prøver å kamuflera våre føremål. Difor er eg for at ein berre må gå i gang så snart som råd er, og med dei oppbod som ein kan ha.

Selvik: Det kan ikke være så mye å si etter det statsråd Hauge nettopp sa. Jeg vil bare gjenta at jeg har for mitt vedkommende svært vanskelig for å avfinne meg med at det bare foreligger den mulighet for å bruke makt for å gjennomføre denne flyttingen fra Mo i Rana. Jeg kjenner, som sagt, ikke til hvor sterke kommunistene er der, og om de behersker kommunestyre, fagforening og menighetsråd. Det gjør de vel neppe. Jeg hørte hr. Granli og hr. Wiik hevde at de er meget sterke. Hr. Wiik føyde riktig nok til at de er på retur, og forsto jeg ham rett, var han i tvil om de talte så mye som 300 mann. Hvis det er riktig, synes jeg nok det må kunne gå an å gjennomføre den sak uten altfor mye bråk. Det må kunne gå an å få eliminert de andre elementer de kan ha fått revet med seg i et ubetenkt øyeblikk.

Det kan koste en dag eller to å snakke med folk og sondere stemningen, men jeg har vanskelig for å tro annet enn at det måtte kunne gå an å få isolert kommunistene der, og da skulle jeg nærmest være tilbøyelig til å være enig med hr. Hambro, under forutsetning av at man får folkene tilbake, at man ikke må mobilisere soldater til å grave opp likene. Får man arbeidsfolkene til det, tror jeg at saken kanskje, når alt kommer til alt, ikke er så forferdelig vanskelig. Med et æreskompani måtte man vel være helt på den sikre side.

Strøm: Jeg tror Regjeringen har fått mange momenter til overveielse her, men noe egentlig råd fra komiteens side kan vi vel ikke si er fremkommet, og det kommer vel av at komiteen og hvert enkelt av komiteens medlemmer er sterkt i tvil. Jeg innrømmer at jeg fremdeles er i tvil. Men jeg kan ikke være enig i at man uten videre skal bestemme seg for å gjennomføre denne aksjon med ett slag og så fort som mulig, som det ble sagt av en taler.

Jeg vil gjerne ha sagt at når det gjelder svaret til Sovjetsamveldet, har jeg fremdeles den mening at der skal det ikke være noen tvil om vår holdning, der bør en stå fast på det en tidligere har sagt, og gjerne, som forsvarsministeren sa, uttrykke at det er vår akt å gjennomføre flytningen så langt som vi tidligere har sagt at den skal gjennomføres.

Men når det kommer til den innenrikspolitiske situasjon, vil jeg i motsetning til hr. Hambro tro at det vil ha en viss virkning å utsette tingene i Mo i Rana lite grann. Det er riktig, som hr. Hambro sa, at mange av dem som møter opp i en sånn situasjon, ikke kommer for å demonstrere, men det er noe som kan kalles demonstrasjonspsykose som kan gripe om seg og få de fremmøtte til å gå langt lenger enn de hadde til hensikt da de møtte opp. Jeg kan tenke meg at i Mo i Rana er det i dag og i morgen og kanskje også mandag noe av den stemning som er jaget opp der oppe, men jeg tenker at vi noen hver av oss har erfaring for at en sånn stemning holder seg ikke så forferdelig lenge. Hvis det faller ro over den sak i noen tid, og det så blir gjennomført som en helt militær foranstaltning om – la oss si 14 dager, vil ikke den stemning være der, saken presenterer seg på en annen måte, og da tror jeg med hr. Hambro at når det blir gjort i en slik form som nevnt, er det slett ikke sikkert at noen er så interessert i å demonstrere, fordi det da kan se ut som om de vil demonstrere mot selve formen, som er ment å være æresbevisende. Jeg har fått det ut av diskusjonen at det er mange gode grunner til å vente noe på grunn av stemningen i Mo i Rana.

Valen: Eg må vedgå at eg mistydde situasjonen litt, for det som statsråden sa sist, var altså at vi tek ei fast stode, at gravene i Nord-Noreg skal flyttast. Dersom det blir gjennomført med ein gong, er det gjort, og i alle tilfelle blir det sagt i noten til Sovjet, at det som ikkje er gjennomført, skal gjennomførast. Med det standpunkt er eg nøgd. Det er altså ikkje rom for å gjera det slik som hr. Smitt Ingebretsen nemnde, for det måtte bli ei tinging anten på grunn av noten frå Sovjet eller på grunn av demonstrasjonane. Når det alternativ ikkje eksisterer – og eg går ut frå det – synest eg det spørsmål om det skal skje i morgen, eventuelt måndag, eller om 14

dagar, i grunnen ikkje er eit så stort spørsmål, og det er det vanskeleg for oss å sitja her og gje råd om reint ålment. Dersom det ligg til rette på ein nokolunde heldig måte, ville det vera ynskjande å få gjort det straks, men dersom vi kan koma fram til det som hr. Strøm nemnde er det mykje som talar for at om ein ikkje driv så veldig på, blir det ikkje den hastverkspsykose over det, og kan ein då tala med vituge folk der oppe, kan det vera at det blir ro og fred, etterat det er meldt til Sovjet, og altså kjent for alle her i landet, at dette vil bli gjennomført, og dersom ein så kan gjennomføra det som ein militær affære, kan det godt henda at det blir like godt. Då er det ikkje eit så stort spørsmål.

At vi skulle ta til å tinga med Sovjet eller i det heile la vera å flytta gravene i Nord-Noreg, har eg ikkje kunna forlika meg med, men når eg av utsegna frå statsråden høyrer at det alternativ ikkje ligg føre, meiner eg at det andre spørsmålet må det vera statsråden som naturleg i alle tilfelle tek avgjerda om etter å ha konferert med dei som er der oppe, om kva dei meiner er mest klokt. Det er ting som talar for både det eine og det andre. Dersom det let seg gjera å gjennomføra det smertefritt straks, trur eg det er det rette, men merkar ein at det vil skapa større vanskar, kan ein òg setja det ut. Ein seier sjølvsagt då ikkje frå på førehand kva dag ein vil gjera det, og det er eit spørsmål om det ikkje kan gjennomførast som ein rask aksjon etter at det er gjort klårt at det vil skje, og alle det gjeld, er gjort kjende med det og orientert under hand om det. Då er spørsmålet om i morgen eller om 14 dagar ikkje så stort lenger, når den prinsipielle innstilling Regjeringa har teki til det, er klår.

Moseid: Jeg er enig med statsråden i at det er riktig å svare på den sovjetrussiske note straks. Jeg er også enig i den måte å svare på som han skisserte, den er riktig, vi kan ikke gå tilbake der. Jeg forsto for resten ikke hr. Smitt Ingebretsen så at det var hans mening å gjøre det.

Jeg for min del uttalte meg for at det kunne være grunner som talte for at man ikke handlet så raskt at det kanskje ble for raskt. Jeg vil f.eks. bestemt advare mot at man benytter søndagen til dette. Det tror jeg ville være en feil som ville skade atskillig.

Det som er hovedsaken for meg – og det har også statsråden klart gjort greie for – det er at når det skal gjøres, må det gjennomføres. Det blir da Regjeringens sak å bedømme på hvilket tidspunkt en er ferdig til å kunne gjøre det. Jeg er ikke i tvil om at det er nødvendig å opprettholde den stilling vi har tatt i den forrige note, men jeg har ikke noe mot at man venter noen tid med å realisere flyttingen av det som er igjen i Nord-Norge, hvis man mener det er lettere å få det til uten altfor meget bråk senere.

Så vil jeg gjerne også si at når Regjeringen sender med det memorandum som det er talt om, er det meget viktig, at det ikke der blir noe som motparten kan fikle ved og fremstille som unnfallenhet eller som forsøk på å omgå sannheten. Det er svært viktig at man fremstiller de faktiske forhold rent og klart og ikke fordølger noe av det som det er nødvendig å fremholde.

Hambro: Jeg er atskillig enig med hr. Valen i at dette er et vurderingsspørsmål for Regjeringen. Vi mangler enkelte av de faktorer som kunne gjøre det mulig for oss å gi et bestemt råd. Regjeringen har å velge hva den mener blir det minst smertelige mellom to ytterst ubehagelige veier som står åpne. Jeg har uttalt min mening om hva jeg tror kan volde den de største vanskeligheter, men det er et vurderingsspørsmål, det er ikke et prinsippspørsmål.

Jeg vil imidlertid be alle komiteens medlemmer være klar over den realitet som ligger i forsvarsministerens betenkelighet ved overhodet å la noen av disse gravene ligge igjen i Nord-Norge. Man ser den svenske spionsak som rulles opp. Om man ikke har trodd det før, må man da derigjennom ha fått et vidnesbyrd om at det er realiteter vi her har med å gjøre, at det er bestemte hensikter som ligger bak alt dette, og at vi ikke uten meget betydelig fare kan innrette oss som om det er en overtro eller en røverroman, og tenke at det ikke foreligger noe.

For at det ingen misforståelse skal være, vil jeg også gjerne si til forsvarsministeren at det jo ikke er noen her som vil at man skal være sterke i den forstand at man gjør noe som er overilet. Det er ikke sterkt å la seg provosere til å ta et skritt som ellers ikke ville bli tatt, men her er det kun tale om å gjennomføre et skritt som har vært besluttet og har vært kunngjort, og da er det ikke noen demonstrasjon å gjøre det. Man skal like lite på grunn av en tåpelig demonstrasjon la seg forlede til styrkedemonstrasjoner som ikke er gjennomtenkt, som man fordi det hender en slik ting, skal la seg avholde fra å gjøre noe som man har planlagt, og som man mener er riktig. Ubehag vil det bli av det i alle tilfelle.

Men jeg vil gjerne spørre statsråden om man avlytter Moskva radio. Det skulle ikke forbause meg det minste om man over Moskva radio har fortalt om det som skjedde i Mo i Rana, før det fant sted, som man i sin tid i Tyskland fortalte om demonstrasjoner i Stortinget før de hadde funnet sted. Det har sin interesse å få litt rede på hvorledes man går frem der, for det er ikke helt enkelt, dette, det er ikke noe som rent uskyldig er oppstått spontant i Mo i Rana. Det tror jeg man kan gå ut fra.

Friis: Jeg vet ikke riktig hvor mange år det er siden Ole Tobias Olsen døde.

Hambro: Det var ikke presten, det var hans sønn, som er politimester.

Friis: Selv da mener jeg at man må bedømme Mo i Rana etter det det er i dag.

Hambro: Det var ikke Mo i Rana, det var Mosjøen.

Friis: Jeg kjenner i all fall litt til sådanne industristeder som Mo i Rana, og det er ikke så lett å trekke en klar grense mellom hvem som er kommunister og hvem som ikke er det.

Hambro: Det er ikke lett i Stortinget heller.

Friis: Hvis man først får stemningen opp på et slikt sted, er det ikke så lett. Jeg ville gjerne at man skulle se den sak i et litt videre perspektiv, som jeg sa da vi behandlet den siste gang. Det jeg frykter, er at denne sak kan bli en belastning på vårt forhold til Sovjetunionen, hvis vi senere kommer i den situasjon at vi skal etablere et fredelig forhold igjen.

Jeg tror alt i alt at den både psykologiske, politiske og humane betraktning som hr. Smitt Ingebretsen gjorde gjeldende er meget realistisk, og jeg vil si at jeg beundrer ham fordi han sa til sin journalistisk ivrige medarbeider: La være å reise opp dit, la oss ikke gjøre noe mer bråk av det. – Jeg ville gjerne se at også de andre avisene fikk en antydning om at kanskje det er det forsiktigste.

Statsråd Hauge: Det blir lyttet på Moskva radio. Om det ikke kommer der *før* det faktisk skjer, kommer det nok *etter*. Men jeg er enig med hr. Hambro i at det kan være av atskillig interesse å få fastlagt *når* meldingen om dette kommer over Moskva radio.

Når jeg skal oppsummere, vil jeg si at jeg synes denne debatt har vært meget nyttig for Regjeringen. Men jeg synes at på en måte har vi fått det beste råd hos hr. Lavik, når han sa at vi skulle være faste og kloke og varsomme og smidige. Det skal vi da prøve å være.

Det som også nå må bety nokså meget, er hvilke meldinger vi får fra det lokale sted. Det er i grunnen en informasjon vi stadig har savnet her i kveld. Informasjonen fra stedet selv, vil bety meget for Regjeringen når den i kveld eller i morgen skal treffe beslutningen.

Jeg har en liten vanskelighet som oppstår allerede i kveld eller i morgen, nemlig å gi en melding til pressen. Det er ikke alle som er like hensynsfulle som hr. Smitt Ingebretsen når det gjelder det som faktisk skjedde i dag. Men den vanskelighet har jeg ikke tenkt å bry komiteen med.

Hambro: Er det noen effektiv overvåkingstjeneste i Mo i Rana.

Statsråd Hauge: Jeg vil tro det finnes en overvåkingstjeneste. I øyeblikket er forsvaret forholdsvis godt forspente der.

Formannen: Vi kan vel da si at vi er ferdige med denne debatt. Mitt inntrykk er at rådene ikke har vært så ensartede at man kan trekke noen konklusjon fra komiteens side, men jeg går ut fra at det blir Regjeringens sak, og noen nytte har vi vel vært til.

Det som jeg tror jeg tør si, er at av svarnoten bør det klart gå fram at det program som ble fastlagt for Norges vedkommende, det akter vi å gjennomføre. Det har jeg inntrykk av at komiteen står samlet om.

At for øvrig svaret skal følge de linjer som ble antydet av statsråd Langhelle, og være holdt i de former som han anga – ut over det kan vi vel ikke si at komiteen har nådd.

Spørsmålet om man bør fortsette flyttingen fra Mo i Rana i morgen eller mandag eller om 14 dager, er et vurderingsspørsmål for Regjeringen, og jeg vil nok, etter det statsråd Hauge sa til slutt, understreke at i denne avveining vil de rapporter som kommer fra stedet, spille en dominerende, en avgjørende rolle.

Takk for frammøtet.

Møtet hevet kl. 20.15.